

Вікторія Олександрівна МАТРОСОВА

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри організації виробництва та управління персоналом,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний університет»
вул. Фрунзе, 21, м. Харків, 61002, Україна
E-mail: vm4323@gmail.com
Телефон: +380573432343

**ФІЛОСОФІЯ ВИРОБНИЦТВА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Матросова, В. О. Філософія виробництва як методологічна основа аналізу та оцінки економічного потенціалу промислового підприємства [Текст] / Вікторія Олександрівна Матросова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. – № 2. – С. 110-117. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Розглянуто філософію виробництва як методологічну основу аналізу та оцінки економічного потенціалу промислового підприємства. Розкрито сутність проблеми асиметрії соціально-економічного та екологічного розвитку, визначено роль сучасного виробництва у песимістично-оптимістичному сценарії цивілізаційного розвитку, обґрунтовано актуальність та необхідність міждисциплінарних аналітичних досліджень. Запропоновано логічну модель соціальної корисності суспільного виробництва та шляхи вирішення фундаментальних протиріч співіснування елементів глобальної системи «виробництво – екологія – соціум». Запропоновано індекс сталого розвитку промислового підприємства в ракурсі нової парадигми стратегічного розвитку та модель трансформації частини соціально-економічного ефекту на зменшення техногенного навантаження.

Ключові слова: філософія виробництва; технічний прогрес; соціально-екологічний ефект; соціальна корисність; масштабування виробництва; коеволуція суміжних наук.

Виктория Александровна МАТРОСОВА

**ФИЛОСОФИЯ ПРОИЗВОДСТВА КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА АНАЛИЗА И
ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ**

Аннотация

Рассмотрена философия производства как методологическая основа анализа и оценки экономического потенциала промышленного предприятия. Раскрыта сущность проблемы асимметрии социально-экономического и экологического развития, определена роль современного производства в пессимистически-оптимистичном сценарии цивилизационного развития, обоснована актуальность и необходимость междисциплинарных аналитических исследований. Предложена логическая модель социальной полезности общественного производства и пути разрешения фундаментальных противоречий сосуществования элементов глобальной системы "производство – экология – социум". Предложен индекс устойчивого развития промышленного предприятия в ракурсе новой парадигмы стратегического развития и модель трансформации части социально-экономического эффекта на уменьшение техногенной нагрузки.

Ключевые слова: философия производства; технический прогресс; социально-экологический эффект; социальная полезность; масштабирование производства; коэволюция смежных наук.

Victoria Olexandrivna MATROSOVA

PhD in Economics, Associate Professor,
Lecturer,
Department of Organization of Production and Management by a Personnel,
National Technical University of Ukraine "Kharkiv Polytechnic Institute"
Frunze srt., 21, Kharkiv, 61002, Ukraine
E-mail: vm4323@gmail.com
Phone: +380573432343

PHILOSOPHY OF PRODUCTION AS METHODOLOGICAL BASIS OF ANALYSIS AND ESTIMATION OF ECONOMIC POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Abstract

A modern economy gradually changes the vector of researches in connection with system of socio-economic activity and her essence in the context of new paradigm of strategic development. Philosophy of production, economic sociology, ecological economy, must become the methodological base of analysis and estimation of economic potential of production, as self combination of man is with nature, her the public use and submission and is historical basis of productive activity.

Productive activity as an open dynamic system envisages the active co-operating of man with an environment for the sake of satisfaction of the necessities. Subject-objective relations and motivation of process are clearly distinguished in this context. A subject in philosophy is the transmitter of in-practical activity and cognition, thus a subject can be both an individual and task force, as an energy and activity source, that is sent to the object. A subject from the point of view of dialectics is provided with consciousness that is formed exactly in the process of in-practical activity and culture of environment of existence as the formed mental and ethical principles. Activity of subject is the basic condition of his survival, providing of the necessities and development. Object in philosophy it is part of objective reality, that resists to the subject in his in-practical activity.

Thus, the elements of active in-practical activity are:

- a subject as a man or task force of people;*
- an object as a part of objective reality, to that activity is sent;*
- an objective reality as an environment, natural surroundings within the framework of that take place active in-practical activity of society;*
- a reason as a process of motive to the search of possibilities of satisfaction of necessities of subject and to realization of certain activity, that is conditioned by the level of development of this task force.*

A man (society) nowadays owns one of mighty levers of elimination of the ecological system and life in certain regions and on the whole on a planet is a production (technique and technologies). A production is a specific category that contains in itself knowledge of practically all sciences, in philosophical and economic sense – is accelerating of progress even with science in global sense, by the experimental base of progress, in the same time is the brake of community development from the point of view of long-term strategy of survival.

A public production with the rotation of the elements (labour force, facilities and articles of labour) must become an active drive mechanism in the general naturally-productive system of metabolism. It is necessary for this purpose, that the economic mechanism of public production became part of homoeostatic mechanism of rotation of substances in the wild. Id est a feed-back that stipulates harmonic combination of productive mechanism with the mechanism of nature is needed.

Modern approach extends the value of category of economic potential of industrial enterprise to the research and practice reflection of tendencies of general socio-economic transformations of society. The necessity of research of general potential of industrial enterprise appears within the framework the publicly oriented steady development inplane unity of three aspects : social, ecological and economic.

Keywords: *philosophy of production; technical progress; social-and-ecological effect; social utility; down-scaling of production; coevolution of the allied subjects.*

JEL classification: P120

Вступ

Розвиток суспільства іде у повсякчасній боротьбі за оволодіння силами природи, її пізнання, використання та освоєння навичок спільного існування. Якщо притримуватися теорії первинності буття та вторинності свідомості, то людству, яке зробило стрибок у технічному прогресі XX та XXI сторіччях, належить осмислити проблеми асиметрії соціально-економічного та екологічного розвитку, дисонанс

розвитку та регресу основних елементів соціального буття: «виробництва – екології – соціуму», та відновити порушену симетрію.

На сучасному етапі технічний прогрес безумовно випереджає соціальний розвиток та свідомість, створено могутній технічний потенціал, можливість використання якого ще не осмислена людством. Тому можна стверджувати про невизначеність та невизначеність перспектив соціально-економічного розвитку на тлі сучасних соціально-екологічних проблем. Нині стан справ у сфері осмислення законів та перспектив соціально-економічного розвитку приблизно такий, яким він був у сфері розвитку техніки до встановлення основних законів фізики та механіки. Парадоксально, але в період розвиненої цивілізації економічна наука на стадії узагальнення досвіду та синтезу теорій стикається із перепонами суб'єктивного характеру, подібними до тих, із якими стикалися природні науки у Середньовіччі. Так при пізнанні фундаментальних законів фізики у Середньовіччі стала перешкодою неготовність суспільної свідомості.

Епоха стихійного розвитку людства закінчилася, це визначив Вернадський В. І. ще у ХХ сторіччі, і не лише із біологічної точки зору, але і з точки зору можливості стихійного формування більш складних суспільних формацій. Межу стихійного розвитку досягнуто, необхідні нові більш досконалі методи підтримання життєдіяльності суспільства. Сьогодні суспільство іде шляхом спроб та помилок, суспільний устрій, економіка виробництва, таємниці природи, як і раніше, залишаються цариною досліджень для науки. Суспільні та економічні науки знаходяться на стадії накопичення, систематизації та якісного узагальнення емпіричних даних, людство тільки підходить до кількісного формулювання науково обумовлених законів [1, с. 7]. Можна зробити гіпотетичний висновок, що вірогідність встановлення дійсних законів суспільно-економічного буття у контексті екологічної стійкості може відбутися тільки усупереч закону первинності буття та феномену первинності свідомості соціуму. Карл Маркс уперше поставив питання свідомого підходу до суспільного устрою, проте лабораторією є саме життя, і людство має бути максимально обережне із емпіричними дослідженнями.

Проблемами аналізу та оцінки економічного потенціалу промислового підприємства (ЕППП), а також управління ЕППП займалися такі зарубіжні вчені, як Альберт М., Ансофф І. М., Байє М., Друкер П., Йеннер Т., Лесбенстейн Х., Мескон М. Х., Піндайк Р, Росс С., Рубінфельд Д., Хедоурі Ф. ; вітчизняні та російські вчені: О. В. Ареф'єва, В. Н. Гавва, А. Задоя, Н. С. Краснокутська, Є. В. Лапін, О. Левченко, І. Лукінов, Р. В. Марушков, С. Мочерний, О. І. Олексюк, І. П. Отенко, І. М. Репіна, О. С. Федонін, О. І. Шуманська та інші. Крім того, аналізу природного потенціалу присвячені праці В. Іваницького, С. Лісовицького, Л. Руденка, трудового потенціалу – В. Врублевського, М. Кіма, С. Пирожкова, С. Трубича. Проте за умов трансформації цієї проблеми у контекст соціально-екологічних проблем згідно з новою парадигмою стратегічного розвитку виникли нові питання методологічного характеру.

Мета статті

Мета статті – дослідження філософії виробництва на основі суб'єктно-об'єктного підходу як методологічної основи аналізу та оцінки економічного потенціалу промислового підприємства з ціллю винайдення балансу соціально-економічних та екологічних векторів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасна економіка поступово змінює вектор досліджень у зв'язку із системним переосмисленням соціально-економічної діяльності та її сутності у контексті нової парадигми стратегічного розвитку. Економічні дослідження, окрім аналітичного підходу, використовують синтетичний підхід переформатування економічних знань на рівні міждисциплінарних зв'язків, які стають нормою сучасних досліджень. Методологічною базою аналізу та оцінки економічного потенціалу виробництва мають стати філософія виробництва, економічна соціологія, екологічна економіка, оскільки саме поєднання людини із природою, її суспільне використання та підкорення і є історичною основою виробничої діяльності.

Філософія економіки – це сфера досліджень, спрямованих на осмислення та розуміння основ економічного життя як однієї з найважливіших сфер людського життя і суспільства. Спираючись на філософські категорії та принципи, вона виявляє сутнісні аспекти економічних явищ та процесів. Філософський підхід до економічного життя передбачає висвітлення фундаментальних тенденцій і закономірностей відносин людини з природою, а також ставлення людини до людини в процесі трудової діяльності.

На відміну від економічної теорії, котра аналізує конкретні форми економічних відносин, структурні елементи економіки, філософія економіки орієнтована на розуміння загальних універсальних закономірностей розвитку господарсько-економічного світу. У центрі її уваги перебувають принципи питання природи економіки, тенденції формування матеріальних умов життя людини і суспільства загалом. Філософський «кут зору» передбачає також виявлення сутності поведінки і діяльності людини в економічній сфері. Тобто мова йде про гуманістичну складову предмета філософії [2, с. 68].

Виробнича діяльність як відкрита динамічна система передбачає активну взаємодію людини з оточуючим середовищем заради задоволення своїх потреб. У цьому контексті чітко виділяються суб'єктно-об'єктні відносини та мотивація процесу. Суб'єкт у філософії є носієм предметно-практичної діяльності та пізнання, причому суб'єктом може бути як індивід, так і соціальна група як джерело енергії та активності, які спрямовані на об'єкт. Суб'єкт з точки зору діалектики володіє самосвідомістю, яка формується саме у процесі предметно-практичної діяльності та культури середовища існування у вигляді сформованих морально-етичних принципів. Активна діяльність суб'єкта є основною умовою його виживання, забезпечення своїх потреб та розвитку врешті-решт. Об'єкт у філософії – це частина об'єктивної реальності, яка протистоїть суб'єкту у його предметно-практичній діяльності [3]. Таким чином, елементами активної предметно-практичної діяльності є:

- суб'єкт – людина або соціальна група людей;
- об'єкт – частина об'єктивної реальності, на яку спрямована активна діяльність;
- об'єктивна реальність – зовнішнє середовище, природне оточення в межах якого відбувається активна предметно-практична діяльність соціуму;
- мотив – процес спонукання до пошуку можливостей задоволення потреб суб'єкта та здійснення певної діяльності, які обумовлені рівнем розвитку певної соціальної групи (рисунок 1).

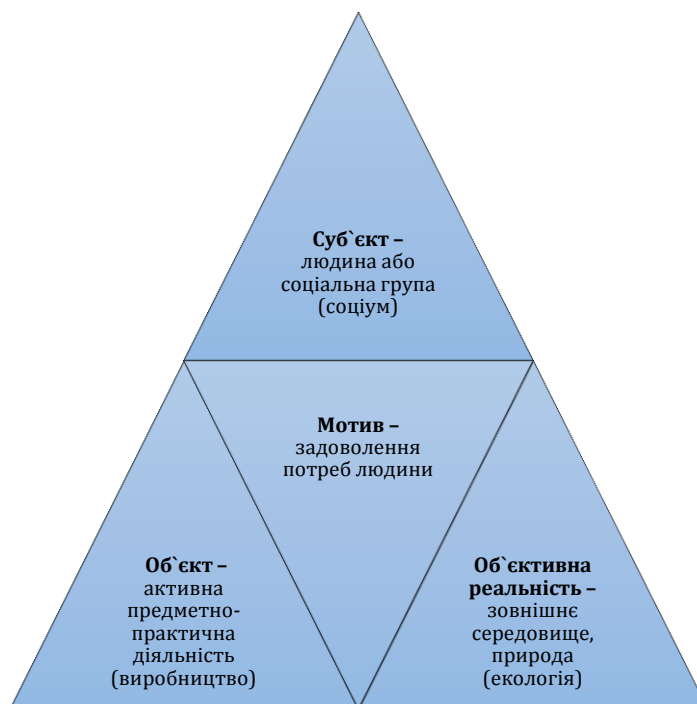

Рис. 1. Елементи активної предметно-практичної діяльності людини

Філософське осмислення проблем розвитку сучасної економіки та суспільства – один із провідних напрямків філософії ХХ та ХХІ сторіч, що викликано передусім нарощуванням масштабів виробництва, техніки та впливом цього факту на всі боки життя суспільства. Проблема виникла через діалектичну суперечність, яку викликає зростання могутніх технологій із точки зору вторинних ефектів. Об'єктом економічної діяльності людини є природні системи, рівновага котрих порушується, що призводить до техногенних та суспільних катастроф, кількість та масштаби котрих щорічно зростають. Можна сказати, що людина (соціум) нині володіє одним із могутніх важелів знищення екологічної системи та життя у певних регіонах та загалом на планеті – це виробництво (техніка та технології). Значення та роль виробництва, техніки та технологій оцінюють із двох точок зору [4, с. 18]:

- технічний оптимізм (адаптаційне виробництво) – пристосування до потреб довкілля заради гармонізації відносин природи та суспільства;
- технічний песимізм (агресивне виробництво) – безсистемне та безальтернативне заволодіння багатствами природної системи та їх знищення (рисунок 2).

Рис. 2. Два шляхи розвитку сучасної цивілізації

Дослідження цієї проблеми є складним, комплексним та багатоаспектним процесом, що не під силу одній науці, ані філософія, ані економіка, ані екологія, ані фізика, ані соціологія не в змозі вирішити весь комплекс зазначених проблем. Тому такі дослідження є не внутрішньонауковою, а позанауковою проблемою та потребують міждисциплінарного підходу. У цьому ракурсі необхідним є формування нових позитивних науково обґрунтованих елементів свідомості, нових цінностей та підходів до взаємовідносин соціуму, природи як сфери існування та життєдіяльності, а також виробництва як необхідного інструменту забезпечення потреб суспільства.

Виробництво – це специфічна категорія, яка вміщує в собі знання практично всіх наук, в філософському та економічному сенсі – є прискорювачем прогресу поряд із наукою у глобальному сенсі, експериментальною базою прогресу, і водночас – це гальмо суспільного розвитку з точки зору довгострокової стратегії виживання. Тобто, підвищуючи якість життя, сприяючи розвитку прогресу, виробництво одночасно знищує фізичну якість життя та гальмує процес всебічного розвитку. Виробництво – це суперечлива категорія, феномен якої в контексті загострення проблем фізичного світу сучасності потребує докорінного переосмислення із точки зору його історії, ролі в суспільстві, функцій, базових принципів та перспектив співіснування.

Суспільне виробництво із колообігом своїх елементів (робочої сили, засобів та предметів праці) має стати активним привідним механізмом у загальній природно-виробничій системі обміну речовин. Для цього необхідно, щоб економічний механізм суспільного виробництва став частиною *гомеостатичного механізму колообігу речовин у природі*. Тобто необхідний зворотній зв'язок, який обумовлює гармонійне поєднання виробничого механізму із механізмом природи.

Необхідно створити модель взаємозв'язку економічних параметрів виробництва, його соціальної корисності та впливу на довкілля. Вже зрозумілим є той факт, що більше масштабування виробничих потужностей, екстенсивних форм нарощення ЕППП, накопичення засобів виробництва призводить до надлишкового тиску на природну систему (рисунок 3).

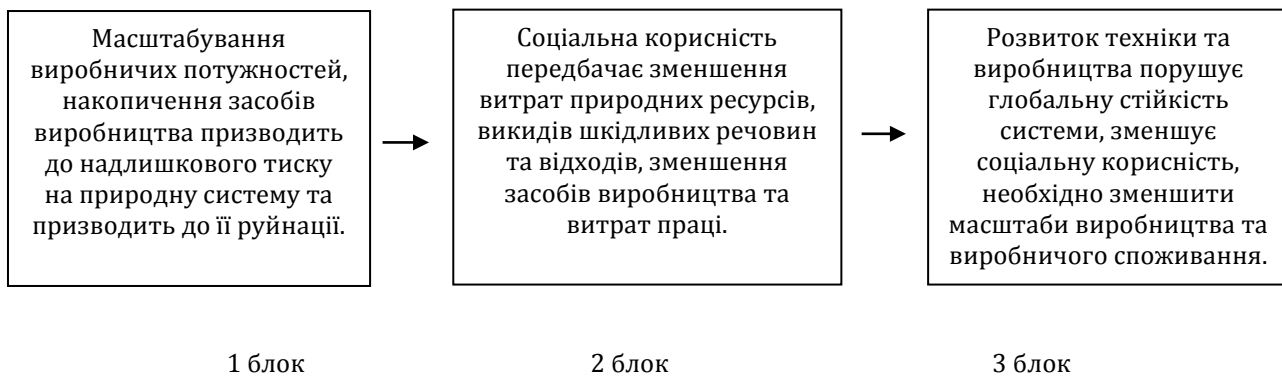

Рис. 3. Логічна модель соціальної корисності суспільного виробництва

У другому блоці логічної моделі наявне протиріччя: «соціальна корисність передбачає зменшення засобів виробництва та витрат праці». Водночас соціальна стабільність залежить від наявності робочих місць (створення нових робочих місць заохочується практично всіма сучасними економічними системами) та стабільної заробітної платні. Це фактично є фундаментальним протиріччям сучасної економіки (рисунок 4):

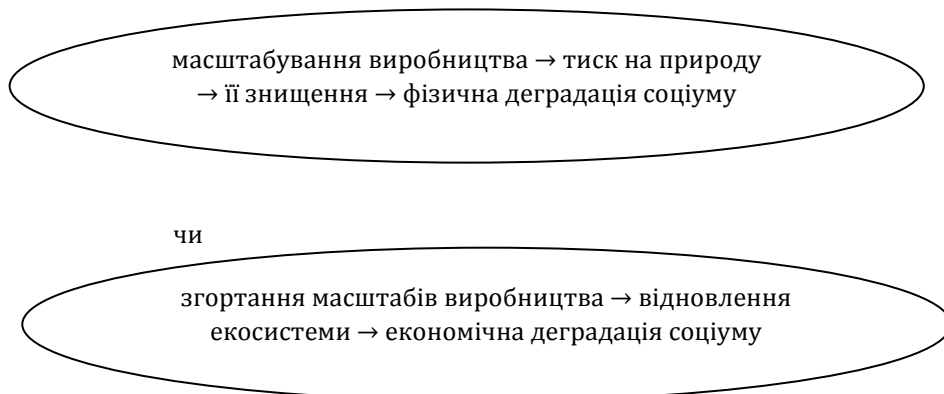

Рис. 4. Фундаментальне протиріччя сучасної економіки

Це протиріччя є приводом для дискусій на рівні насамперед філософії виробництва, а також на рівні екології, фізики та економіки врешті-решт. Кроками вирішення цього протиріччя можуть стати наступні форми співіснування елементів глобальної системи «соціум – виробництво – екологія»:

- винайдення дієвої моделі взаємодії соціуму, виробництва та екології, а також започаткування універсального механізму забезпечення життєдіяльності суспільства на основі нових форм та методів ведення господарства і промислового виробництва;
- перехід від виробничого споживання до невиробничого, згортання масштабів сучасного виробництва, насамперед промислового, відмова від економічних переваг заради фізичного виживання.

Очевидним є намагання людства втілити у життя перший варіант вирішення протиріччя, який базується на відмові від екстенсивних форм виробництва та переході винятково на інтенсивні методи зростання та розвитку на основі новітніх технологій, заснованих на концептуальній єдності цілей: ефективність – стійкість – зростання – розвиток.

Другий варіант є фактично запасним варіантом на випадок повного краху першого варіанта у разі перевищення норми ентропії та руйнації суспільно-виробничої та екологічної систем, у випадку виживання певної частини людства і нового спірального витка в історії, який буде характеризуватися поверненням до невиробничих форм господарства тисячорічної давнини.

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин має бути втілений новий принцип виробництва: зростання виробництва необхідних матеріальних благ за умови зменшення кількості засобів виробництва, що за своєю сутністю є базовим принципом існування будь-якої природної та

штучної системи: більший ККД (коефіцієнт корисної дії) при зменшенні витрат та зусиль. Таким чином, сучасний виробничий механізм має володіти наступними якостями:

- великою працездатністю (високий ККД від одиниці засобів та предметів праці);
- життєздатністю (результати взаємодії із довкіллям);
- соціальною корисністю (в економічному та фізичному аспекті).

Збалансування цілей, принципів та методів соціального, природного та виробничого комплексів, переструктурування економіки виробництва, започаткування та, головне, втілення у життя нових принципів розвитку сучасного виробництва є визначальним. Подальший розвиток суспільного виробництва вже неможливий, оскільки він вступає у протиріччя із фундаментальними фізичними законами існування світу (термодинаміки та механіки).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сучасний підхід розширює значення категорії ЕППП до науково-практичного відображення тенденцій загальних соціально-економічних трансформацій суспільства. Постає необхідність дослідження загального потенціалу промислового підприємства в межах суспільно орієнтованого стійкого розвитку у площині єдності трьох аспектів: соціального, екологічного та економічного.

Цьому мають сприяти певні цільові установки:

- розробка методологічної основи аналізу та оцінки ЕППП в системі «виробництво – екологія – соціум» у контексті нової парадигми стратегічного розвитку та концепції «зеленої» економіки, дослідження системи індикаторів цієї системи;
- теоретичне забезпечення практичних шляхів досягнення глобального стійкого розвитку на рівні окремої галузі виробництва та мікроелемента економічної системи – окремого промислового підприємства;
- створення оптимізаційної моделі економічного потенціалу промислового підприємства (ЕППП) у контексті нової концепції стратегічного розвитку з ціллю збалансування сучасного техногенезу, екологічної техномісткості, соціального та природного гомеостазу;
- формування умов природного самовідтворення та ресурсної капіталізації за рахунок корпоративізації економічного простору та інституалізації природно-ресурсних відносин.

На сучасному етапі розвитку науки все більш актуальними стають дослідження на перетині наук, які допомагають імплементувати фундаментальні закони існування навколишнього світу до сучасних теоретичних та прикладних досліджень суспільних наук. Сучасний стан соціальних, екологічних та економічних проблем показує, що розвиток суспільних наук та економіки з відривом від основних законів фізичного існування, законів термодинаміки, збереження речовини та енергії насамперед стає не тільки утопічним, але й загрозливим. Саме коеволюція суміжних наук, у нашому випадку – економіки, фізики, екології та соціології, може стати шляхом виходу із загальносуспільної соціально-економічної та екологічної кризи.

У загальному вигляді індекс сталого розвитку промислового підприємства ($I_{\text{строзв ПП}}$) в ракурсі нової парадигми стратегічного розвитку можна подати у вигляді:

$$I_{\text{строзв ПП}} = \frac{\text{Соціально-економічний ефект}}{\text{Техногенне навантаження}} = \frac{\text{Економічний ефект} + \text{Соціальний ефект}}{\text{Природокористування} + \text{Дисипація} + \text{Техногенна емісія}} \quad (1)$$

Поняття чисельника та знаменника є як прямо, так і обернено пропорційні. Такі парадокси залежностей мають стати нормою сучасного життя та окремою ланкою досліджень науки. З одного боку, соціально-економічний ефект залежить від технологічних процесів, які мають негативний вплив на екологію довкілля через надмірне техногенне навантаження, що негативно впливає (або впливатиме у перспективі) як на соціальні, так і на економічні процеси. Водночас, якщо частина соціально-економічного ефекту буде трансформована та спрямована на зменшення техногенного навантаження за рахунок нових технологій та підходів до виробництва та споживання, ми отримаємо екологічний ефект та зростання соціально-економічного ефекту у перспективі (рисунок 5).

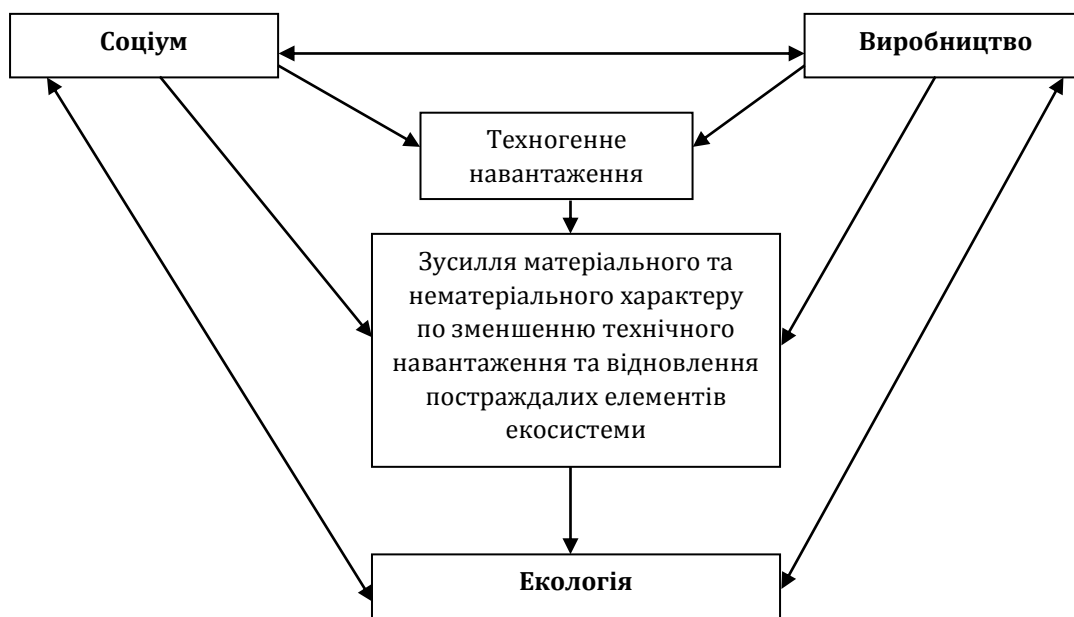

Рис. 5. Трансформація частини соціально-економічного ефекту на зменшення техногенного навантаження

Час безмежних ресурсів та стихійного нагромадження виробничих потужностей закінчується. Настав період, коли неможливо концентрувати увагу лише на найкращому задоволенні потреб споживачів, фінансових можливостях та виробничих потужностях, необхідно розглядати весь механізм суспільного виробництва та відтворення із точки зору трьох його елементів: робочої сили, засобів та предметів праці, що означає взаємодію людини із природою у процесі задоволення потреб суспільства у контексті стійкості глобальної системи. Необхідно «спроєктувати» майбутнє із урахуванням взаємодії соціально-економічних та фізичних законів. Задачею може стати створення високоефективного глобально стійкого механізму суспільного відтворення, одним із визначальних елементів якого є суспільне виробництво.

Список літератури

1. Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку: монографія: у 4 кн. [Текст] / За ред. А. Ткача – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – Кн. 1: Інституціональні передумови соціально-економічного розвитку. – 276 с.
2. Бабицкий, А. Ф. Законы экономики и жизнь общества. – К. : Фитосоциоцентр, 2004. – 64 с.
3. Философский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева [и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
4. Современные философские проблемы техники и технических наук [Текст]: учебное пособие / Ф. Н. Поносов. – Ижевск: ФГБОУ ВПО Ижевская ГСХА, 2013. – 262 с.

References

1. Tkach, A. (2007). *Institutional paradigm of civilization development. Institutional pre-conditions of socio-economic development. Zaporizhzhya : GU ZIDMU.*
2. Babitskiy, A. F. (2004). *The laws of Economics and society. Kyiv : Fitosociocentr.*
3. Averintsev, S. S. & Arab-Ogly, E. A. & Illichev, L. F. (1989). *Encyclopedic dictionary of philosophy. Moskow : Sovetskaya Enciklopediya.*
4. Ponosov, F. N. (2013). *Modern philosophical problems of engineering and technical Sciences. Izhevsk.*

Стаття надійшла до редакції 12.05.2014 р.